

НОВАТОРСТВО Д. ПАВЛИЧКА В ЖАНРІ СОНЕТА

Творчість Д. Павличка 60-90-х років позначена ґрунтовною роботою над оновленням поетичного арсеналу. Зокрема характерними для нього є жанрові пошуки.

Книга «Гранослов» (1968) відкривається циклом «Білі сонети». Вони становлять міцний сплав емоційно-ліричного, філософськи-інтелектуального й заклично-публіцистичного начал. І така сполука постає перед читачем як точний психологічний портрет сучасника, як картина його соціально-етичних ідеалів. Творчості Д. Павличка притаманні гострі конфлікти. Героїко- або ж лірико-трагедійна лінія стала чи не основною в поезії автора таких творів, як «Дерева», «Прапор», «Міст», «Суть», «Сміх», «Освенцім», «Слова».

Д. Павличко бачить усю контрастність, суперечливість світу. Поет суворой й мужньої правди, він сміливо говорить про те, що любить і що ненавидить у людині, в народі, в людстві:

Висока гідність і низька покіра
В одній душі, в однім листку живуть -
І цю огидну єдність проклинаю!
Чим вигнати з дубів тупе мовчання,
Коли воно вже звикло до вогню,
Що душу лісу в попіл обертає?

(«Дерева», 1, 18).

Ці слова звучали вельми сміливо, бо ж сказані були в глуху пору брежнєвського застою, коли якраз і викорінювалась «висока гідність» та культивувались «низька покіра», «тупе мовчання».

Автор не вдається до надмірної ускладненості форми, хоч говорить про досить складні й серйозні речі. Його символіка в основному проста, дохідлива, але гостро емоційна й громадянськи значима. Серце-прапор, серце-стяг і серце-ганчірка, серце-онуча («Прапор», 1, 21). В цих двох контрастних образах — велика думка про мужність справжню, ширю, природну, яка робить людину героєм

щоденного подвигу й, нарешті, возносить її «понад віками», і про мужність удавану, яка на ділі обертається боягузством, зрадою, нікчемністю.

Д. Павличко в сувору сонетну форму вливає почуття могутнє, бурхливе. Горда стриманість і водночас гостра реакція на всі радощі, страждання людські — типові риси поетичного темпераменту Павличка. Він любить енергійне слово, контрастні образи, карбовані ритми. Не вдаючись до форсування звуку, поет чітко й емоційно сильно говорить про свою любов і ненависть.

Сонети Д. Павличка дуже часто схожі на притчі. В центрі їх — або розповідь про якийсь повчальний факт, або ж якась реальна деталь навколишнього світу, сприйнята загостреним внутрішнім зором поета й піднесена ним до рівня образу-символу. Випадок, епізод мають у сонетах Павличка, як правило, оту повчальну, притчеву основу. Сам тон поета — роздумливо-повчальний, але й пристрасно-емоційний («Нетерпеливість», «Лоша», «Вірність», «Міст», «Сміх»).

Ми відчуваємо використання й розвиток сучасним поетом традицій Івана Франка. Згадаймо Каменярєві збірки «Мій Ізмарagd», «Semper tūro», в яких зустрінемо багато віршів-притч, віршів-приказок. Значима думка, до якої приходив поет, спостерігаючи повчальний факт, осмислюючи й узагальнюючи побачене, роблячи з конкретного випадку філософський висновок, — ця особливість Павличкових сонетів свідчить про плідне навчання в автора «Мого Ізмарagду». Якщо в попередніх книгах Павличка частіше стрічаються притчі з детально розробленим сюжетом, то в «Білих сонетах» поет лаконічніший. Він синтезує сюжетність Франкових притч і легенд, їхню повчальну спрямованість із лаконізмом, афористичністю тих віршів, що склали цикли «Паренетікон» і «Строфи» (2, т. 2, 189 — 206), і створює оригінальний жанр сонета-притчі.

Звертаючись до таких постичних жанрів, як притча й сонет, Павличко, подібно до свого вчителя Франка, до старших своїх товаришів Рильського й Малишка, теж розширює жанрово-стильові обрії української поезії, ще раз підтверджуючи, що вона досягла того рівня, коли їй під силу будь-яка проблема, висвітлювана в будь-якому

жанрі; що вона твердо крокує просторами світового мистецтва.

Павличка тривожать вічні, але ж і злободенні проблеми: шляхи прогресу, історична доля народу і його проводирів, борців за правду, доля краси.

Громадянська мужність, гострота почуттів і глибина думки живуть у сонеті «Нетерпеливість» (1, 11), де засуджується історична поспішність, соціальний експеримент, забігання вперед, без урахування реальних життєвих можливостей, — поспішність, яка й призвела до трагічних наслідків нашої країни.

Поет оцінює діяльність людини не за її намірами, а за результатами. Про це йдеться і в широкій ліричному сонеті «Сміх». Образи вірша — мальовничо-музичні; трепетна пластика живого тіла відчутна в них; здається, відчуваєш на дотик м'який сміх дівчини (саме незвичний епітет «м'який» створює відчуття предметності, але предметності не грубо фізичної, речової, а поетичної); бачиш, як навіть лід між ними, закоханими, «іскрився сміхом щастя», і чуєш музику цілунку, музику затихання дівочого голосу. І раптом у цей світ краси, поезії, любові, у світ глибокоінтимних переживань вривається стороннє, чуже, а відтак і грубе, потворне начало.

Раптові до закоханих із ночі
Немовби щезник, вимчав ковзаняр,
І, видно, гратись він забаг із ними.
Регочучи, крутився він, як дзига,
Від реготу, здавалось, тріскав лід,
Та хлопець і дівча вже не сміялись (1, 17).

М'який, місячно-трепетний, сніжно-чистий сміх-промінь, від якого лід іскриться, і грубий регіт, від якого «тріскав лід». Це два полярні світи: світ краси, поезії і світ потворної бездумності. А наміри в ковзаняра були, до речі, найкращі: хотів гратися, розвеселити цих закоханих диваків. І знищив красу. Знищив своєю духовною черствістю, неделікатністю, бездуховністю.

Цей сонет, як і всі твори Павличка, котрі прийнято заховувати до інтимної лірики, — позначений широтою погляду автора на світ людських взаємин. Адже йдеться тут не лише про почуття кохання, а й взагалі про склад-

ність духовного життя, про те, що треба бути вельми обережним, тактовним, коли приторкаєшся до серця людини. І справжня поезія вчить духовності, чуйності, поваги до найінтимнішого, доброго, святого. Врешті, можливо, йдеться тут і про безплідність, шкідливість тих соціальних експериментів, коли людям нав'язували щастя, як розуміли його наші керманічі, силою заганняючи в соціалістичний «рай». Істинно багатозначний, багатопроblemний сонет.

В «Білих сонетах» Д. Павличко, використовуючи умовну поетичну форму (сонета, а до того ж — білого вірша), зумів на диво пристрасно, темпераментно висловити ідею кожного твору. Адже не секрет, що сонетна дисципліна форми, лаконізм часом сковують поета, дещо засушують його емоції, роблять їх занадто «правильними», позбавляючи тої чарівної алогічності, якою позначені часто почуття в поезії. Так само деякою розсудливістю, непоетичним холодом віє часом від білих віршів — дуже вже «організованих», позбавлених тепла емоцій. І лише високообдаровані поети, обираючи ці найскладніші форми, вміють виражати в них усю гаму почуття: від поклику до бою й прокляття ворогові до найніжнішого визнання в любові. Саме такою майстерністю володіння словом і позначені «Білі сонети» Павличка.

Очевидно, секрет природності й широкій емоційності Павличкових сонетів можна зрозуміти, коли вчитатися в його статтю, присвячену сонетарію М. Рильського. «Є поезія, що береться за сонетотворіння, щоб довести, що вони мають поетичний дар». Інші беруться «за сонети як за спосіб розвитку свого поетичного хисту. Ні перший, ні другий випадок не можуть що-небудь пояснити в стосунках Рильського з улюбленою формою Петрарки та Ередіа. Потяг Максима Тадейовича до сонета — це внутрішня, духовна потреба культурної людини з поетичним даром виявити в найвідповіднішій формі свої взаємини з природою, ідеями та образами, що постають у процесі осягнення сенсу свого життя і своєї епохи» (3, 20).

Коли говорити про причини звернення Павличка до сонетописання, то теж відчувається ота ж така, сприйнята й від Петрарки, й від Франка, й від Рильського «внутрішня, духовна потреба» саме в сонеті виявити суть взаємин сучасної людини з суспільством і з природою, з

найдорожчими людьми і з цілим світом. Органічність сонетної форми й пояснюється цією «внутрішньою, духовною потребою».

«Білі сонети» — явище новаторське в галузі і змісту, й форми. Справедливо пише О. Н. Мороз: «Крім І. Франка, мало хто досі звертався до класичного жанру сонета, щоб з його допомогою висвітлити проблеми суспільного буття» (4, 105). Павличко ж має нахил саме до розробки суспільної проблематики в сонетах, утверджуючи високі принципи загальнолюдської моралі, викриваючи, «пороки, людей бездушних, наклепників, анонімників» (4, 105). Точні і спостереження О. Н. Мороза над чіткою будовою «Білих сонетів», над їхнім новаторством на рівні як змісту, так і форми. «Відсутність рим і нові теми в «Білих сонетах» — це і є своєрідною новаторською знахідкою Д. Павличка, а що торкається основного закону сонета (теза, антитеза, синтез), то він не тільки не порушує, а, навпаки, утверджує його» (4, 99). Очевидно, треба пам'ятати ще й про закони оновлення жанрів, про те, що справжній новатор, будучи вірним суті, духові жанру, порушує канонічність форми. Якщо І. Франко вважав, що конфліктуюче, розбурхане чуття в кінцівці сонета «спливає в гармонію любови» (2, т. 1, 174), то Д. Павличко найчастіше будує свої сонети (як білі, так і римовані) таким чином, що другий терцет завершується рядком-висновком (сонетним замком), у якому спостерігаємо швидше не «гармонію любови», а могутній вибух мислі й почуття, дуже часто гнівних, палаючих вогнем святої ненависті і щирої любові. Цей останній акорд несе в собі не гармонійне, а буряне, конфліктне начало. Розв'язка й кульмінація, як то часто буває в Павличка і в ліричних не сонетних творах, співпадають. Це — ще одна ознака новаторства поета.

Література

1. Павличко Д. Гранослов. — К.: Рад. письменник, 1968. — 192 с.
2. Франко І. Зібр. творів: У 50-ти т. — К.: Наук. думка, 1976. — Т. 1. — 502 с. — Т. 2. — 543 с.
3. Павличко Д. Листи у вічність // Рильський М. Сонети. — К.: Молодь, 1969. — С. 7 — 38.
4. Мороз О. Етюди про сонет. — К.: Дніпро, 1973. — 112 с.